

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МИКОЛИ ЛИСЕНКА В ОЦІНЦІ КОМПОЗИТОРА МИХАЙЛА ТЕЛЕЖИНСЬКОГО

УДК 78(477)(092)

Людмир Філоненко, доктор філософії, завідувач кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
голова Дрогобицького осередку НТШ (музикологічно-фольклористична комісія)
Уляна Молчко, доцент кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МИКОЛИ ЛИСЕНКА В ОЦІНЦІ КОМПОЗИТОРА МИХАЙЛА ТЕЛЕЖИНСЬКОГО

У статті аналізується маловідома публікація композитора Михайла Тележинського про основоположника української класичної музики Миколу Лисенка. Вперше впроваджується до сучасного наукового обігу матеріал, опублікований в часописі "Церква і народ" від 15 жовтня 1937 року.

Ключові слова: мистецька спадщина Миколи Лисенка, музично-критична стаття, композитор Михайло Тележинський.

Лит. 23.

Постановка проблеми. Тривалий час життєпис і творчість основоположника української класичної музики Миколи Лисенка не завжди подавались об'єктивно (переважала односторонність, поверховість, хибна ідеологічна спрямованість, догматичний підхід до важливих культурних процесів). Адже зовсім не вивчена його духовна спадщина, вимагає глибшого осмислення музично-критична діяльність, а також фортепіанна творчість митця. Відзначимо музикознавців і науковців, які в своїх монографіях і статтях аналізували творчість й життєвий шлях корифея української музичної культури. Це, передусім, Л. Архімович й М. Гордійчук [1], Т. Булат [2], М. Дремлюга [3], О. Козаренко [8], Г. Курковський [9], О. Лисенко [11], Р. Скорульська [16], Є. Товстуха [19] та ін.

Метою статті є проаналізувати маловідому статтю М. Тележинського "Микола Лисенко" та визначити її роль у практичній діяльності майбутніх музикантів-педагогів.

Виклад основного матеріалу. До історії української музичної культури Микола Лисенко увійшов як талановитий композитор, педагог, піаніст, хоровий диригент і музично-громадський діяч. Відзначимо, що майже всі попередники і сучасники митця виявили себе здебільшого в якомусь одному музичному жанрі, або у невеликій кількості творів (С. Гулак-Артемівський, П. Ніщинський, М. Калачевський, О. Нижанківський, М. Завадський), а М. Лисенко підносить усі жанри української музики на високий художній і фаховий рівень. Він створює опери, хори, вокальні ансамблі, композиції для сольного виконання, камерно-інструментальні твори, зокрема для фортепіано, музику до драматичних вистав, закладає основи музично-критичної і наукової

думки. Діяльність композитора мала вирішальний вплив на подальший напрямок розвитку національної музичної творчості.

Високо оцінив І. Огієнко використання української пісні як вдячного образно-тематичного матеріалу в умовах, коли все українське нещадно заборонялось царським режимом, в своїй знаменитій "Українській культурі". Він захоплено писав: *"...такою ж солодкою, чарівною та привабливою зосталась пісня наша ще й досі! Зосталась такою, хоч останніми часами забороняли нам співати, гнали пісню нашу із школи, гнали із життя, а солов'ю України, понійному М. Лисенкові, не дозволяли під нотами ставити слів, – дозволялось видавати самі тільки ноти... Проте голосно лунала і німа оця пісня..."* [15].

У статті Михайла Тележинського "Микола Лисенко" йдеться, швидше всього, про життєпис та творчий шлях Миколи Лисенка, акцентується увага на його хоровій духовній спадщині. Автор відзначає також його авторитет і як музично-громадського діяча, диригента й піаніста. Подаючи цей матеріал до друку, ми намагалися зберегти його в оригінальному вигляді, не наближаючи лексику та правопис до вимогів сучасної літературної мови. Стаття Михайла Тележинського друкується вперше після 1937 року, редакторське втручання мінімальне (у квадратні дужки взято те, що розшифрували автори). У публікації максимально збережено особливості мовного стилю статті. Матеріал Михайла Тележинського, який пропонуємо читачам, цікавий не тільки стосовно творчої постаті Миколи Лисенка, але й з огляду основного змісту, адже він написаний до 25-річчя від дня пам'яті композитора.

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МИКОЛИ ЛИСЕНКА В ОЦІНЦІ КОМПОЗИТОРА МИХАЙЛА ТЕЛЕЖИНСЬКОГО

Свящ[еник] М. Тележинський Микола Лисенко (В 25 роковини смерті)

24 жовтня ц[ього року] минає 25 років до дня смерті славного українського композитора св. п. Миколи Віталієвича Лисенка. Його заслуги для батьківщини й рідного народу кажуть нам ушанувати його світлу пам'ять не злим тихим словом і теплою молитвою за вічний спокій його шляхетної душі.

Імя Миколи Лисенка золотими літерами записано в історії української культури поруч з імям Кобзаря України Тараса Шевченка. Зокрема ж для української музики імя його має особливе, епохальне значення, бо він перший з українських композиторів створив національну художню музику свого народу, високо підніс її до рівня всесвітньої музики і вивів у широкий світ поміж європейських народів.

Імя Миколи Лисенка, як світової слави художника звуку, стоїть поруч з іншими геніями, і його художня творчість має для української музики те саме значення, що й імя Гріга для Норвегії, Глінки для Росії, Сметани для Чехії, Шопена для Польщі, або Сібеліуса для Фінляндії.

Кожний культурний нарід є щасливий і гордий, коли він має своїх велетнів духа, що народилися з ласки Божої, зросли й принесли шляхетні овочі своєю творчою працею на ниві народній.

Наш Микола Лисенко походить з старого козацького роду. Народився 1842 року в с. Гриньках на Полтавщині. Хоч і походить він з аристократичної родини, яка здалеку стояла від простого мужицького люду й, особливо з підборканням України Москвою, потягла до російського дворянства, – то всеж таки Микола Лисенко ніколи не цурався свого рідного народу, завжди був з ним і працював тільки для нього.

Чародійний вплив української народньої пісні на Миколу Лисенка так зріднив його з українською стихією, що він до останніх днів свого життя залишився вірним сином свого народу. А могутній вплив музики Бетховена, Моцарта, Шопена, Римського-Корсакова й інших композиторів, яких студював, виховав нам художника європейської слави.

Художньо-музична творчість Миколи Лисенка є надзвичайно багата своїм змістом, кількістю і якістю. Ще будучи учнем Лейпцигської Консерваторії, найкращої того часу, М[икола] Л[исенко] видає перший збірник українських народній пісень і першу серію музики до Шевченкового “Кобзаря”.

Почав свою музичну творчість М[икола] Л[исенко] з української народньої пісні,

підкреслюючи її велике значіння для створення національно-художньої української музики, а також тим самим проторив і вказав правдивий шлях для народньої української музичної культури. Унезалежнив її від чужої – московської. А через порівняння мелодій українських дум з мелодіями пісень інших народів розкрив Лисенко спорідненість наших мелодій з пісенними мелодіями Сербів, Болгар, Арабів, Персів і взагалі народів європейського сходу.

Сім збірок народніх пісень з супроводом фортепяна, дванадцять десятків пісень у хоровому розкладі, “Молодоці” – збірник танків та веснянок, українські обрядові пісні – веснянки, купальські, колядки, щедрівки. “Українське весілля”, записане в м. Борисполі Переяславського повіту, – все це яскрава ілюстрація до музично-етнографічної творчості нашого композитора.

Понад 80 номерів солоспівів, побудованих на поезії Т. Шевченка, характеризують художню творчість М. Лисенка. Великий український поет, вічноживий Тарас Шевченко, викликав до життя музу славного музики. Вдарив по її струнах і загравав українську мелодію, голосну та правдиву, як Господнє Слово.

Не перебільшено можна сказати, що ледве хто з композиторів дав в своїй творчості, під впливом своїх поетів стільки правдивої краси звука-поезії, скільки дав нам М. Лисенко від поезії Тараса Шевченка.

Вистарчить тут пригадати хоч декілька з цих перлин звуко-поезії, щоб переконатися в нашому твердженні. Наприклад: кантати чи симфонічні поеми – “Бють пороги, місяць сходить” та “Радуйся ниво неполитая” (в супроводі оркестру), або “Гайдамаки”, “Іван Підкова”, “Іван Гус”, уривки до “Гамалі”, “Ой, діброво, темний гаю”, “Минають дні”, “Учітєся, брати мої” і інші.

І інші наші поети – як ось Іван Франко, Грінченко, Леся Українка, Олесь, – також торкалися по струнах Лисенкової музи. Щодо інструментальних творів, переважно фортепянових, – Лисенко так само будував їх на різних народніх мотивах.

Серед величезного музичного Лисенкового скарбу почесне місце займають його опери: “Різдвяна ніч”, “Утоплена”, “Тарас Бульба”, “Зима й весна”, “Коза Дереза”, “Пан Коцький”, “Енеїда”, “Сон літньої ночі”, “Сафо”, “Ноктюрн”... Цим М. Лисенко дав нам правдиві зразки національної української опери, бо до Лисенка взагалі не було жадної української опери.

Будучи релігійним, Микола Віталієвич дуже любив церковні співи, особливо композиції Веделя й Бортнянського. Завжди ходив чи то до Святої

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МИКОЛИ ЛИСЕНКА В ОЦІНЦІ КОМПОЗИТОРА МИХАЙЛА ТЕЛЕЖИНСЬКОГО

Софії, чи до Михайловського монастиря слухати церковні хори таких мистців-диригентів, як відомого Я.С. Калішевського, І.І. Апполонова; але сам мало творив на церковні мотиви; очевидно тому, що не мав під руками українського перекладу Богослужбових текстів. Він тільки вказав нам своєю музичною творчістю шлях до національної церковної музики. Його канти, колядки, щедрівки, молитва “Боже Великий Єдиний”, “Пречистая Діво, Мати руського краю” – є найкращі зразки-перлини музичної творчості релігійно церковн[ого] характеру.

М. Лисенко у ті минулі часи був для українського громадянства не тільки великим художником-композитором, але й великим громадянином-вихователем. Жадна громадська чи культурно-освітня праця в осередку українського життя – Київі не відбувалася без його активної участі. В Українському Клубі, в музичній школі імені композитора, на театральних виставах, концертах – скрізь ми бачили “Батька-приятеля” в тій чи іншій ролі невтомного діяча. Завжди привітний, дотепний, повний українського гумору, статечний, аристократ: разом такий простий і доступний у товариському обходженні, Микола Віталієвич був для всіх постаттю таємничо-привабливою, що як магнит притягувала до себе.

У його Музичній школі від ранку до вечора кипіло життя, – таке барвисте, змістовне. Особливо, коли зібралася на співанки студентська й семинарська молодь, або сходилися на наради артисти театру М. Садовського. Старий Батько-Господар сідав за фортеп'яні й, поки зачиналися співанки, частував своїх гостей солодощами українських мелодій, а в перервах любив слухати веселих жартів і анекдотів Ол[ександра] Антоновича Кошиця, вставляючи свої дотепні репліки.

На старості своїх літ Микола Віталієвич не любив провадити з хором співанки, а все доручав Ол[ександру] Ан[тоновичу] Кошицю, або комусь іншому. Сам сидів у куточку й з замилюванням слухав, схрестивши руки на грудях, як семинарські піднебесні тенори “заливалися солов'ями”, або підземні басы “рили” землю. Любив він семинарську молодь за її співучість і завжди зустрічав з веселим привітом: “Слава “Ісусові Піхоті”, от тепер заспіваємо, так заспіваємо”.

Одного разу (здається, 1908 року) українське громадянство м. Києва улаштувало Академію на честь Тараса Шевченка. Все як слід було

приготовлено до Академії. Лише місцева адміністративна влада довго не видавала дозволу, але за допомогою високопоставлених осіб дозвіл здобули, Академія відбулася в салі Польського Клубу “Огніво” чи “Огніско”, що на Хрещатику. Першою точкою програми був “Жалібний марш” (“Вмер батько наш, та й покинув нас”) муз. М. Лисенка на мішаний хор з супроводом симфонічного оркестру. Цей чудовий музичний твір не співанках з хором розучував Ол[ександр] Ан[тонович] Кошиць, а на академії мав диригувати сам автор.

Саля Клубу гарно удекорована; над сценою – великий портрет Тараса Шевченка в квітках і вишиваних рушниках. На салі повно публіки. У всіх святочній урочистій настрій. Нетерпляче чекають початку. Підноситься завіса. На сцені стоїть як вкопаний численний мішаний хор у гарних українських убраннях, а за хором – струнний оркестр. З боку від хору виходить Микола Лисенко. На салі буря оплесків. Вітають. Стає перед хором, бере з пюпітра диригентську палічку, підносить до гори, рахуючи в темп марша: раз-два-три-чотири ... і стиха полились жалібні звуки марша: “Вмер батько наш”...

Все завмерло. Затаїло дихання. Чудово хор співає, оркестр підгравляє, а сам Ясновельможний рівномірно відбиває такт палічкою... Але раптово, як зачарований, хор став ... Оркестр грає далі... В очах у всіх хористів жах... Як одне око хор уперто дивиться на свого диригента, не розуміючи, що сталося!... Диригент помітно хвилюється, нервово показує палічкою вступ хорові. Хор починає несміливо співати... Починається якась страшна какофонія: хор і оркестр різно беруть мелодію. Диригент гнівно стукає палічкою по пюпітру. Хор і оркестр стали... На салі замішання... На сцені переполох... Хвилина павзи, палічка йде вгору, й хор та оркестр знову починають жалібний марш, але ... тільки до “каменя преткновенія”... Знову какофонія... Диригентська палічка летить понад головами хористів; диригент зіскакує з підмостку й швидкими кроками йде через сцену грізний і схвилюваний поза лаштунки, вбігає до бічної кімнати, сідає в крісло й дріжачим голосом просить дати йому шклянку холодної води. Ніхто нічого не розуміє, що сталося. Хористи й хористки на ципочках обережно підходять до улюбленого Батька і, як винні діти просять пробачити їм вільні й невольні провини й благають змінити гнів на милість. Та де там. Микола Віталієвич тільки грізно відповідає: “Це все Кошиць винуватий... то він мені навмисно так зробив... не довчив або

¹ На співанках хор при звичаївся до руки й нюансів Ол[ександра] Кошиця.

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МИКОЛИ ЛИСЕНКА В ОЦІНЦІ КОМПОЗИТОРА МИХАЙЛА ТЕЛЕЖИНСЬКОГО

перевчив...коли не розуміє, то нехай не береться не за своє діло...тепер нехай сам диригує”. І сміх і сльози. Що ж робити? Молоденькі хористки навколо попадали на коліна, цілують руки Батька й просять не гніватися та обіцяють добре виконати Марш. Входить делегація од публіки. Чемненько кланяється, висловлює якесь “співчуття” й просить продовжувати концерт. Буря зтихла. Гроза пройшла. Хор і оркестр вмиль вишикувались на сцені в повному порядку. Тиха умова: “не звертати уваги на палічку Миколи Віталієвича, одним оком на нього, а другим на Кошиця, що сидить у першому ряді перед сценою”. Завіса. Микола Віталієвич на сцені. На салі ураган оплесків. Микола Віталієвич самозадоволено й привітно усміхнувся, енергійно махнув палічкою й сизокрилим орлом полинув понад звуками своєї музи. Мабуть ще ні один хор не співав і не співатиме цього “Жалібного Марша” так чудово, як тоді співав. Ось уже одлетіли вдалечінь, як журавлі сірим шнурком, останні звуки “Жалібного Марша”: “гож по йому плаче, тужить Україна ненька... жалібненько...”. Хор скінчив співати. Оркестр піаніссімо дограє останні акорди. Скінчено. Могильна тиша. А рідненький Микола Віталієвич у задумі й захопленню та самозабутті продовжує махати палічкою, одбиваючи рівномірно такти, так як нібито ще не скінчив створеного ним і присвяченого в 27 роковини смерті Тараса Шевченка “Жалібного Марша”.

На салі зачарована публіка раптово пробуджується й громом оплесків вітає автора й виконавця “Жалібного Марша”. То було в 1908 р[оці]. А чотири роки пізніше українське громадянство м. Києва з сумом і жалем виражало в далеку дорогу повік незабутнього Миколу Лисенка. Виряджало й промовляло:

“Вирядили ми свого Батенька
В далеку дорогу
А за його Україна ненька
Помолиться Богу”...

Висновок. Отже, до історії української музичної культури М. Лисенко увійшов не тільки як видатний композитор, педагог й музично-громадський діяч, але й як талановитий піаніст-виконавець і популяризатор шедеврів світового мистецтва й перлин рідної культури, а також своїх власних багатьох високохудожніх надбань. Як видно з цього спогаду Михайла Тележинського, Микола Лисенко постійно перебував у творчому пошуці, але при цьому був дуже вимогливий до авторського тексту й інтерпретації своїх композицій. Творчість композитора була новим етапом і відіграла основоположну роль в історії української музичної культури, адже вона зросла й

розвинулась на основі глибокого проникнення в народне життя і народну творчість.

1. *Архімович Л., Гордійчук М. Микола Лисенко: Життя і творчість / Л. Архімович, М. Гордійчук. – К.: Музична Україна, 1992. – 256 с.*

2. *Булат Т. Микола Лисенко / Т. Булат. – К.: Музична Україна, 1977. – 118 с.*

3. *Дремлюга М. Українська фортепіанна музика / М. Дремлюга. – Київ, 1958. – 167 с.*

4. *Грушевський М. Спомини / М. Грушевський // Київ, 1988. – №12. – С. 133.*

5. *Зленко Г. Забута біографія / Григорій Зленко // Музика. – 1994. – № 3. – С. 25–27.*

6. *Історія української музики: У 6 т. / [ред. М.М. Гордійчук]. – Т. 4. – К.: Наукова думка, 1992. – 649 с.*

7. *Історія української музики / Упор. Т. Булат, М. Гордійчук, С. Грица та ін. – К.: Наукова думка. – Т.2. – 464 с.*

8. *Козаренко О. Творець національного стилю / О. Козаренко // Музика. – 1992. – № 6. – С. 14–15.*

9. *Курковський Г. М.В. Лисенко – піаніст-виконавець / Г. Курковський. – К.: Музична Україна, 1973. – С. 98–112.*

10. *Лисенко Микола // Енциклопедія Українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1259–1296.*

11. *Лисенко О. Спогади про батька / О. Лисенко. – К.: Музична Україна, 1998. – 368 с.*

12. *Медведик П. Діячі української музичної культури (Матеріали до біо-бібліографічного словника): Тележинський Михайло // П. Медведик / Записки НТШ: Львів, 1996. – С. 539–540. – (Праці Музикознавчої комісії. – Том ССХХІІ).*

13. *Микола Лисенко у спогадах сучасників / Упор. Р. Пилипчук. – К.: Музична Україна, 2003. – Т. 1.*

14. *Муха А. Тележинський Михайло / Антон Муха // Композитори України та української діаспори: довідник. – К.: Музична Україна, 2004. – С. 293–294.*

15. *Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К.: Абрис, 1991. – С. 8.*

16. *Скорульська Р. До проблеми створення наукової біографії М.В. Лисенка / Р. Скорульська // Микола Лисенко та українська композиторська школа: зб. наук. праць. – К.: ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України, 2004. – С. 64–75.*

17. *Тележинський М. Микола Лисенко / М. Тележинський // Церква і нарід (двогосподарство, присвячений церковним і церковно-громадським справам). – Кременець. – 1937. – 15 жовтня. – Ч. 20. – рік 3. – С. 687–691.*

18. *Тележинський М. Український композитор К. Стеценко (до історії української пісні / Михайло Тележинський // Українська нива. – Варшава. – 1928.*

19. *Товстуха Є. Микола Лисенко / Є. Товстуха. – К.: Музична Україна, 1970. – 257 с.*

20. *Філоненко Л., Молчко У. Музикознавчо-публіцистичний нарис Михайла Тележинського “Український композитор Микола Дмитрович Леонтович (1877–1921)” на сторінках часопису “Українська нива” / Людмир Філоненко, Уляна*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ВІДНОСИНИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Молчко // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині: Науковий збірник: Випуск 32.* – Луцьк, 2009. – 318 с.

21. Філоненко Л., Молчко У. *Музикознавчі нариси Михайла Тележинського “Український пісняр Микола Дмитрович Леонтович (1877 – 1921)” і “Кирило Стеценко (1882 – 1922)” / Людмир Філоненко, Уляна Молчко // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України*

імені П.І. Чайковського: зб. наук. пр. – Вип. 4 / Упор. О.І. Коменда. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 111 с.

22. Шиманський П. *Музична культура Волині першої половини ХХ ст.: монографія / Петро Шиманський.* – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 170 с.

23. Шиманський П. *Хорова творчість волинських композиторів першої половини ХХ століття: навчальний посібник / Петро Шиманський.* – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 258 с.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2012

УДК 339.92 (4/477)

Іван Михасюк, доктор економічних наук, заслужений професор,

завідувач кафедри економіки підприємства
академік АН вищої освіти України,

професор економічних наук Республіки Польща

Олександр Чаус, доктор економічних наук, професор

академік Академії інженерних наук України,
заслужений працівник промисловості України
Львівського національного університету
імені Івана Франка

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ВІДНОСИНИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Аналізується Програми економічних реформ в Україні на 2013 – 2014 рр. стосовно модернізації через створення сприятливого інвестиційного клімату, науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи з використанням досліджень США “Глобальна технологічна революція – 2020”.

Ключові слова: глобалізація, науково-технічна революція, франчайзинг, “ноу-хау”, лізинг, трансфер.

Літ. 4.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Налагодження тісного торговельного, інвестиційного та коопераційного співробітництва з Китаєм, Індією, Бразилією, Південною Кореєю, Російською Федерацією, Казахстаном сприятиме включенню України в процес формування нових моделей економічного розвитку, основою яких стає безперервне оновлення економічних систем на основі технологічної, соціальної модернізації [1, 95].

Місткі ринки Азії споживають значну частину української сировинної продукції, що робить їх пріоритетними торговельно-економічними партнерами України. Між тим наявність інтересу низки азійських держав до технологічних можливостей України в авіабудівній, ракетно-космічній, військово-технічній галузях, електроенергетиці відкриває можливості до подальших науково-технічних відносин.

Економічні реформи в Україні на 2012 – 2014 роки, це, насамперед, реформи щодо модернізації України. Ці Програми ґрунтуються на стратегічних документах, служать інструментом їх конкретизації. Першочерговим пріоритетом, передбаченим програмами, є створення сприятливого

інвестиційного клімату. Нові інвестиції – це не тільки фінансові ресурси для розвитку економіки, а й нові технології, ноу-хау, робочі місця, маркетингові стратегії, можливості освоєння нових ринків. І цей ресурс в основному знаходиться поза бюджетними видатками. Наведення порядку в дозвільній системі, ефективна і масштабна дерегуляція стали пріоритетними в українській економіці.

Національний прагматизм і системна модернізація дозволять Україні відбутися як впливовому гравцю в новому глобальному світі [2, 8].

Глобальна економіка вимагає глобального управління економічної політики, яка підтримується глобальними системами регулювання та інститутами, які можуть краще здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Слід усвідомити, що при формуванні механізмів регулювання світової економіки мова повинна йти про добровільні угоди, згідно з якими держави добровільно зобов'язуються дотримуватись багатосторонніх договорів, визначених правил у сфері торгівлі, від дотримання яких очікують певних переваг.

Участь України у Світовій організації торгівлі створює можливості одержати такі права і переваги, що сприятимуть забезпеченню